

Ярослав СТЕЛЬМАХ

ВСЕ ҐРУНТУЄТЬСЯ НА ВЛАСНОМУ ЗНАННІ ЖИТТЯ...

Олексій Вертинський у ролі "А", вистава "Синій автомобіль" Я. Стельмаха, Київський Молодий театр (світлини Андрія Чекановського).

Наприкінці травня цього року в Національному театрі ім. Івана Франка відбувся вечір пам'яті письменника Михайла Панасовича Стельмаха. У ті травневі дні йому виповнилося б 90... Майже три години теплих спогадів про Майстра, про його величезний літературний спадок, про ту глибоку любов до рідного слова, яку Михайло Стельмах проніс через усе своє життя і якої навчив і свого сина Ярослава – відомого драматурга.

Ярослав Стельмах був добрим учнем свого батька і в ставленні до літературного ремесла, і в тому, що є набагато вагомішим у житті, – розумінні й відчутті навколишнього світу, вмінні за будь-яких обставин

залишатись порядною, інтелігентною людиною. Так уже розпорядилася сувора доля, що минулого літа ми втратили Ярослава... Його трагічна загибель шокувала всю театральну громадськість. Спустошеність від цієї несправедливої втрати не зникає й досі. Але, як і його батько, Ярослав Стельмах продовжується у своїх творах: ще не одне наймолодше покоління захоплено читатиме його дитячі книжки і театри ще не раз звертатимуться до його блискучої, наповненої світлом життєвої сили драматургії. Без перебільшення можна сказати, що драматург Стельмах був найрепертуарнішим сучасним автором в Україні.

Згадаймо й ми, уперше публікуючи повністю інтерв'ю, яке драматург дав після свого п'ятдесятиріччя (майже два роки тому)... Зазирнути у творчу лабораторію Ярослава Михайловича Стельмаха, ознайомитися з його думками про сучасний театр, про таємницю народження драматургічного твору – цікаво і повчально.

– Пане Ярославе, звідки у драматурга з'являються сюжети? І що сьогодні може надихнути до написання п'єси?

– Я не маю певного рецепту, тому навряд чи зможу дати точну відповідь. Мені здається, що нинішні часи диктують жорсткішу постановку цього питання. Йдеться про те, які сюжети, чи то пак, які п'єси сьогодні потрібні театрам, а не чого хочеться мені особисто. Тим більше, що писати завжди є потреба, і страшенно кортить відтворити кілька давно визрілих сюжетів. Але умови сучасного існування трішки стримують невгамовні фантазії драматурга. Я завжди згадую часи зеленої молодости. Тоді було простіше: спало щось на думку, одразу сідаю за стіл – розроблюю сюжет, характери і шукаю, шукаю, виношую, придумую. Зараз, перш ніж розпочати нову роботу, я змушений багато про що подбати: подумати, хто б міг зацікавитись цією п'єсою, чи буде потрібна така тема. Я роблю довгий внутрішній відбір, і коли моя фантазія узгоджується з головою, з поривом думки, а потім усе це разом узгоджується з репертуарним планом якогось театру, а ще краще – кількох театрів, – тоді я вже остаточно сідаю за роботу. На жаль, сьогодні драматург має все пропраховувати.

– Але, на мою думку, це цілком нормальна ситуація, коли драматург працює з розрахунком або на замовлення. Нормальний західний підхід до роботи...

– Ти маєш рацію, абсолютно нормальний. Просто ще в зовсім недавні часи ми були трішечки розбещені опікою з боку того самого Міністерства культури: цей керівний орган залюбки приймав і навіть купував силу-силенну п'єс. А якщо ти член Спілки письменників – з руками забирали,

навіть не зважаючи на якість тих творів. І ніхто й гадки не мав про те, піде чи не піде в театрі та “п’єса”. Гроші взяв – забув. У міністерстві й досі лежать сотні, тисячі опусів так званих “драматургів”.

– *А звідки беруться ті “самородки”?*

– “У кожного своя доля і свій шлях широкий...” Найдивніше, що серед цього мертвого вантажу макулатури дуже мало графоманських текстів. Це в основному драматичні твори хороших і відомих наших поетів, прозаїків, белетристів. Вони писали ті п’єси як собі знали чи уявляли, абсолютно не знаючи театру, його законів. Драматургія ж – окремий і дуже складний жанр. Їхні “п’єси” ніколи ніде не йшли, але то вже, мабуть, не їхня провина...

– *А гонорари тоді були хороші?*

– Досить солідні. От зараз – усе інакше. Міністерство культури платить із таким запізненням, що недалекі вже ті часи, коли воно не в змозі буде дати драматургові жодної копійчини. Доводиться розраховувати лише на театри, на майбутній прокат твоєї п’єси. У такій ситуації графоману дуже складно буде вижити.

– *А як відрізнити графомана від справжнього драматурга?*

– Я сподіваюсь, що в наших театрах уже навчилися це робити. Адже, якщо драматург фахово, з повагою ставиться до себе й до своєї професії, він ніколи не оббиватиме пороги навмання обраних театрів та не заважатиме спокійно жити художнім керівникам і завлітам. Він із самого початку роботи обов’язково мусить подбати про майбутнє своєї п’єси. Іноді досвідчені завліти відчувають графомана, як то кажуть, на нюх, але то вже на рівні підсвідомості...

– *Ваша найсвіжіша п’єса “Кохання у стилі бароко” пройшла вже в шістьох театрах України. Історія її народження на світ пов’язана саме з таким холодним розрахунком?*

– Не так усе просто було з цією п’єсою. У тому варіанті, в якому цей сюжет існував у І. Карпенка-Карого (а в основі мого тексту лежить саме тема Карпенкового “Паливоди XVIII століття”), він би не викликав зацікавленості у наших театрів. Сьогодні цього ніхто б не грав. Коли Сергій Данченко запропонував мені працювати, я зрозумів, що мінімальними заходами – відредагувати, “перелищувати”, дописати, осучаснити – тут не обійдешся. Потрібно було все кардинально переробити. У результаті вийшла цілком, як на мене, оригінальна річ із посиланням на Карпенка-Карого. Хоча дещо я взяв і у Шекспіра. У моїй п’єсі відчуваються мотиви “Приборкання норовливої”. До речі, і Карпенко-Карий певні сюжетні колізії піддивився у Шекспіра. А той, можливо, запозичив щось у своїх попередників. Така вже доля так званих “мандрівних сюжетів”, до яких належить і ця історія.

– *Вистава театру ім. І. Франка має комерційний успіх. Гадаю, що й решта театрів не скаржитимуться на свого автора...*

– Просто я вже давно працюю в театрі і з власного досвіду (вже вибачте за нескромність) знаю й відчуваю, що сьогодні йому потрібно. Ця п’єса якраз буде на часі,

тому що існує певна ностальгія за давниною, за здоровим гумором, за комедією нарешті. Тим паче, що комедій у нас мало, а сучасних, мені здається, і взагалі немає. Як давно в наших театрах не ставили красивих костюмних вистав! А франківці мають хороші можливості створити саме такий спектакль-свято! Спадає завеса – і тобі вже приємно дивитися на добротні декорації, яскраві костюми, у тобі вже народжується оте забуте відчуття піднесення, яке може дати театральна казка... Звичайно, мені, як автору, особливо приємно, що ця п’єса пішла в інших театрах. Але справді – це результат і розрахунків, і важкої копіткої праці. Я писав її довше, ніж будь-яку із своїх оригінальних п’єс. Проте й не квапився: дуже хотілося, щоб “Кохання у стилі бароко” мало справжній успіх.

– *Останніми роками Ви досить часто звертаєтесь до відомих літературних сюжетів. Є п’єса “Крихітка Цахес” за Гофманом, “Емма” за романом Флобера “Маддам Боварі”, “Люсі Краун” за Ірвіном Шоу, вони добре вписалися в репертуар багатьох театрів України...*

– Весь час щось читаєш, звичайно, є речі, які дуже подобаються і їх хочеться перекласти на драматургію. Інша річ, що деякі літературні твори можна перетворити на п’єси, а деякі – ні. Не так просто зробити з літературних героїв персонажів театральних, перетворити їх на дійових осіб, саме на дійових, адже на сцені найголовніше – це дія. Я тільки прочитав “Люсі Краун” – миттєво зрозумів, що з цього роману вийде прекрасна п’єса. Уже на середині книжки я все собі придумав. Зараз вона в репертуарі шести театрів і, я сподіваюсь, ітиме далі.

– *Пане Ярославе, Ви репертуарний драматург, Ваші п’єси йдуть по всій Україні. Коли приносите свій черговий твір у театр, там уже напевно знають, що Ви не графоман, а навпаки, великою мірою гарант успіху майбутньої вистави. А як бути тим, хто тільки починає своє життя в драматургії?*

– Молодим зараз дуже важко, я їм щиро співчуваю. Сьогодні ми маємо кілька цікавих драматургів, дуже здібних і перспективних, можливо талановитих, але що їх чекає на сцені, я просто не знаю. Думаю, що згодом вони дійдуть тих самих висновків, що свого часу і я. Кому? Для чого? Які перспективи у твоїх п’єс? Але, зрештою, неможливо врахувати досвід попередніх поколінь і вдало втілити його на папері. Все має ґрунтуватися на власному знанні життя, знанні театру... Хоча комусь мій підхід може здатися трішки меркантильним, але як не крути – життя диктує свої умови гри. Та я намагаюся чесно ставитись до того, що роблю, і мені жодного разу не було соромно за свої п’єси. Щось було кращим, щось гіршим, але то вже інша справа.

– *А скільки років минуло від дня написання “Синього автомобіля” до дня його першого втілення на сцені?*

– Вісім років.

– *І це Ви називаєте холодним розрахунком і меркантильним підходом?*

– А це лише яскраве підтвердження моїх попередніх слів. У принципі, я знав, що ця п’єса довго не йтиме, але мені дуже хотілося її написати. У театрах тоді добре йшли

інші мої твори, і я вирішив зробити таку собі ліричну павзу, написати щось для душі. Мені здається, якби я в той час залежав від якихось побутових умовностей, грошей – “Автомобіль” ніколи б не з’явився. А так дозволив собі забути про все й писати те, про що вже давно хотілося розповісти. Робота над цією п’єсою мене дуже виснажила, я потім певний час взагалі не знав, про що ще можна в цьому житті написати? Навіть одна моя знайома критикеса підійшла до мене і запитала: “Про що ти потім будеш говорити, про що напишеш?” І справді, тоді було враження, що всі слова забулися, всі сюжети скінчилися – крапка. Проте вийшло інакше. Мені дуже добре писалося, я вклав у “Синій автомобіль” багато емоцій, душі. Хороший моноспектакль за цією п’єсою поставив у Київському Молодому театрі Ігор Славінський. І те, що робить актор Олексій Вертинський, – мені страшенно подобається. Я навіть іноді думаю: може, й добре, що ця п’єса так довго не йшла. Мабуть, “Синій автомобіль” чекав на свого актора. Зате тепер маємо прекрасну виставу. Може, хтось інший не так усе це зробив би... Але молодим таких експериментів над собою не раджу проводити.

– *Хто з молодих драматургів Вам здається найперспективнішим? Які прізвища мають шанси стати популярними?*

– Наталка Ворожбит здається мені цікавою авторкою. Мені подобається її п’єса “Житіє простих”, яка йде зараз у Молодому театрі. Але, на жаль, більше нічого з її творів не читав. Мені подобається те, що робить Сергій Щученко, той напрямок, який він собі обрав. Сказати про якусь його п’єсу, що це колосально, що це потрібно всюди ставити, я поки що не можу. Але він – людина мисляча, якщо буде багато працювати, з нього може вийти дуже хороший драматург. Цікаво працюють Олександра Погребінська, Катерина Демчук, Максим Курочкін.

– *А яке Ваше ставлення до “Антології молодого драматургії”, яка вийшла під патронатом Києво-Могилянської академії?*

– Негативне. Я начебто її упорядковував, відібрав шість п’єс та й то з оглядом на те, що їх можна читати, а не ставити. Виходить книжка. Дивлюсь – а там уже сімнадцять п’єс. Я не знаю, навіщо було іншим упорядникам, чи пак, видавцям, пхати туди все поспіль. У результаті вийшло абсолютно пересічне видання. І навіщо його було випускати? Мабуть, для того, щоб, погортавши сторінки, вкотре сказати: “Ні, в Україні немає молодого драматургії!” Ця книжка мала хороші шанси прозвучати, якби відділити насіння від лушпиння. Дивні речі у нас іноді відбуваються. Ніби й хочемо зробити як краще – а виходить, як завжди.

– *Зараз офіційні структури почали приділяти увагу молодим авторам: Президент видає на постановки гранти, міністерство культури проводить фестивалі. Пам’ятаєте той перший, одеський?*

– І від нього в мене також дивне відчуття. По-перше, я не розумію, чому це потрібно було робити саме в Одесі – місті, де україномовний театр не користується популярністю. На це варто зважати. По-друге, я абсолютно не

Олександра Бонковська - Мадам Боварі, Григорій Шумейко - Шарль у виставі “Мадам Боварі” Я. Стельмаха за Г. Флобером, Національний академічний театр ім. Марії Заньковецької, 1997 р.

розумію, навіщо було театрові ім. Василька так ризикувати, присвячуючи майже весь сезон постановці не завжди вдалих п’єс молодих авторів. Звичайно, якісь цікаві вистави я там побачив, але решта – не варта ніякої серйозної уваги. Ці п’єси, у більшості своїй, ніде не поставиш, нікуди не вивезеш.

– *До речі, про “вивезеш”... А чи знають про наших сучасних драматургів за кордоном, хоча б у Росії?*

– Я так давно там був! Раніше, до 91-го року, мої п’єси досить широко йшли в Росії, а потім як відрізало. Зараз жодна українська п’єса там не йде.

– *От цікаво. У нас іноді з’являються Галін, Птушкіна, той самий Горін. Ставиться не багато, але, принаймні, до нас якісь чутки про російських драматургів доходять. Чи існує ймовірність того, що й наше може зацікавити?*

– У Москві навчалися і Наталка Ворожбит, і Максим Курочкін, і Сергій Щученко. Вони закінчили там Літературний інститут, але поки – майже жодних результатів. Мені здається, що це відбувається через упереджене ставлення до України. Я пам’ятаю, яка була просто-таки антиукраїнська контрпропаганда в російських засобах масової інформації. І це, звичайно, позначилося на наших культурних обмінах. Щось я не помічаю, щоб у нас також активно ставилися росіяни. Так що в цьому питанні нам нема чого нарікати. Мені здається – наші мають перспективи, і вони не слабші за росіян. Просто тих – значно більше. Росія – велика країна. Там є багато драматургічних шкіл, студій, нарешті Літературний інститут, куди йдуть вчитися українці. А у нас драматургами практично ніхто не займається.

– *Так, навіть у Київському театральному інституті немає елементарного курсу сучасної драматургії, наших режисерів, акторів, театрознавців не знайомлять із цим.*

– Правильно. Проблема починається саме тут. І потім,

нас не пропагують. Хіба в Україні є хоча б один журнал, який би друкував п'єси? У Росії їх мінімум – три, йдеться про спеціалізовані видання, а не літературні “товсті” журнали, які також мають драматургічні рубрики. Я вже не говорю про самвидави і Інтернет. Господи, у нас навіть пристойного видання про театр немає! “Український театр” ледь дихає, “Artline” закрився, “Кіно-театр” іще крутиться. Сором і ганьба! А там усе це є: весь час щось ворушиться, щось відбувається. Навіщо їм видзвонювати, відшукувати якихось українців, якщо своїх драматургів вдосталь, якщо поруч – море п'єс!

– Невже у нас нікому не спаде на думку зробити якийсь альманах, чи бюлетень, чи хоча б якусь брошуру з назвами й анотаціями нових п'єс? Цього страшенно потребують наші театри. У нас нуль інформації...

– Мабуть, це нікому не потрібно – ні Спілці театральних діячів України, ні Спілці письменників. І знову-таки, все це відбувається через відсутність елементарних коштів. Щоправда, зараз у мене свято – журнал “Вітчизна” надрукував “Кохання у стилі бароко”. Вони, здається, років із десять драматургію не друкували.

– А де Вам краще працюється, чи є якесь особливе місце, де і пишеться добре, і дихається легше?

– Звичайно ж, за містом. Є у мене хутірець на Полтавщині, там я і творю.

– А крім напруженої письменницької праці ще чимось займаєтесь на своєму хуторці?

– Обов'язково. Наприклад, спеціалізуюсь на розробці напоїв різної міцності, звичайно ж, домашнього приготування. Є там у мене хороший сусід, колишній льотчик сімдесяти восьми років. От ми з ним ходимо один до одного в гості. Дружний у нас хутірець. Там так хороше! Я іноді не можу дочекатися кінця весни, щоб туди заїхати на ціле літо і спокійно там працювати. На моєму хуторі тихо-тихо, ніхто не дзвонить, ніхто не шарпає, сусіди по голові не ходять. Після міських клопотів потрапляєш туди – і зразу стаєш іншою людиною. Тут я сплю аж до дев'ятої ранку й ніколи не можу виспатись. Там прокидаюсь о шостій – і як дзвіночок! Хочеться писати, а як не писати, то рубати дрова, а як не дрова, то ще щось. У місті мені нічого не хочеться робити, ходжу Києвом, як сомнамбула.

– А Ви рецептами своїх напоїв ділитеся з народом?

– ... У нашій родині любили придумувати свої власні напої, є навіть фірмовий, називається “стельмахівка”. Тільки в батька це була смородинівка, а от у мене – вишнівка, вони дуже корисні.

– Мабуть, у Вашій сім'ї було багато цікавих традицій, окрім приготування таких корисних для здоров'я напоїв? А чи не лячно було продовжувати письменницьку сімейну традицію?

– Я над цим замислився вже згодом, а спершу не був таким розважливим, як тепер. От захотілося – і почав писати. Починав як перекладач, і коли вже з'явилося бажання створити щось своє, певний досвід уже був, рука вже виплітала якісь мережива слів на тих білих аркушах. Багато сидів зі словниками, вивчав мови. Коли написав

Сцена з вистави “Крихітка Цахес” Я. Стельмаха за Е. Т. А. Гофманом, Національний академічний театр ім. Івана Франка, 1995 р.

кілька перших оповідань, мені раптом здалося, що мене зразу почнуть порівнювати з батьком. Увесь час мене бентежило питання: як я виглядатиму поруч з ним? Навіть псевдонім хотів узяти. Мені здавалося, що це нескромно – підписуватись ім'ям відомого українського письменника. А ще весь час уявлялася така картина: приходжу я до якоїсь редакції й приношу свої опуси, а редактор починає порівнювати те, що колись у Михайла Панасовича прочитав, зі щойно прочитаним, яке написав я. Вгадай, на чию користь було б таке порівняння? Спочатку за мною всюди стояла незрима тінь мого батька. Та минали роки, збігав час, я ріс фізично і професійно. Ті комплекси десь собі й поділися, я навіть не помітив, як це сталося. Тим паче, що я пішов працювати в інший жанр. Колись батькові запропонували написати п'єсу, а він відповів, що це значно краще зробить Ярослав!

– Це справжній комплімент!

– Я розумію, що це було сказано жартома, але мені було приємно почути від нього такі слова. Я завжди пишався своїм батьком і своєю сім'єю.

– Тоді навіть ця зайва скромність, бажання взяти псевдонім?

– Ми були так виховані. У мене навіть був період, коли на досить часте запитання – чи син я, чи не син, я відповідав “ні”. Хоча, справді, навіть приховувати те, що ти виріс у порядній родині, де тебе навчили чогось хорошого, привчили до книжок, до хорошого поведіння? Але такий уже був у мене характер, хотів довести, що я також чогось вартий.

– Коли драматург пише п'єсу, він, напевне, щось уявляє собі, щось придумує, а потім приходиться у театр...

– ...і страждає від того, що бачить. Звичайно, це жарт. Зараз я вже спокійно ставлюся до всього, а от раніше дуже боляче було сприймати саме різницю між тим, що

собі понапридумував, і тим, що потім побачив на сцені. І навіть у хороших театрах, у хороших виставах. Але тепер я зрозумів, що театр по-іншому не може, йому обов'язково треба щось переінакшити, перемінити, перекрутити, подумати своє, а те, що тобі здавалося найкращим, – взагалі викинути геть. Що ж, і з цим потрібно миритися. Є і в нашій професії свої мінуси.

– *Все-таки п'єса залишається фактом літератури і лише головною складовою спектаклю, а не власне спектаклем. Щасливі попадання бувають?*

– Звичайно ж, бувають. Я назвав би таким попаданням виставу Сергія Данченка “Кохання в стилі бароко, або Любов з неохоти”, але він багатенько повикидав, особливо в кінці. Тому й фінал виявився якимось раптовим, несподіваним, ніби там чогось не договорили. А от у Тернополі нічого не викинули – я вважаю, що там постановка просто чудова. Щоправда, не ті сили, не ті можливості, але після вистави Данченка це найкраще “Кохання в стилі бароко”. Я навіть не чекав такої приємності, додому повертався просто щасливим.

– *А ніколи не спадало на думку самому поставити власну п'єсу?*

– Слава Богу, ні. Хоча були пропозиції. Пропонували в Сімферополі поставити спектакль. Але вистачило здорового глузду відмовитись. Коли був молодший, здавалося, що все зумію, все зроблю, а вже з віком починаєш реально оцінювати свої можливості. Я – драматург, нехай мої п'єси ставлять режисери, у них це вийде краще.

– *Ви ходите на репетиції своїх п'єс?*

– Майже ніколи. Хіба що десь під кінець, на останні прогони. Хоча, прийшовши на одну з останніх репетицій “Кохання у стилі бароко” в Театрі Франка, я шкодував, що не був там раніше. Не в сенсі режисури. Боронь Боже. А в сенсі того, як актори говорять написаний мною текст:

Сцена з вистави “Коханий нелюб” Я. Стельмаха, Національний академічний театр ім. Марії Заньковецької, 1998 р.

Лариса Кадирова і Любов Боровська у виставі “Провінціалки” Я. Стельмаха, Національний академічний театр ім. Марії Заньковецької, 1987 р.

вони тулять свої слова, не дотримуючись елементарної ритміки і таке інше. Колись мені Леонід Зорін, автор знаменитої “Варшавської мелодії” і “Покровських воріт”, сказав, що актори в більшості своїй глухі. Вони просто не чують себе, а коли робиш їм зауваження, часто ображаються.

– *Вас, іще може в цьому житті щось здивувати, звичайно, в хорошому розумінні цього слова?*

– У хорошому ще може. Коли з'являється нова, несподівано цікава книжка, я завжди радію. Іноді по-хорошому дивують власні п'єси, коли бачиш їх на сцені. З віком, мабуть, я став усе сприймати не розумом, а емоціями. От помічу щось таке, і відчуваю, що всередині вже росте оте емоційне піднесення. Це може бути якийсь епізод, якась раптова картинка...

– *Кажуть, що з віком до людини приходять відчуття всезнання. До Вас воно вже прийшло?*

– Ти знаєш, я розумію, що це погано, але вже частково воно в мене є. То ознака переходу в іншу вікову категорію, все-таки п'ятдесят – це вже певний досвід. Мені тепер не так цікаво спілкуватись з людьми, не так цікаво бігати на всілякі зустрічі, відвідувати різноманітні тусовки. Навіть намагаюся уникати подібного. Може, це пов'язане з тим, що я зараз страшенно ціную свій власний час. Мені цікавіше посидіти за книжками, за рукописами. Мабуть, тому й тікаю на Полтавщину, щоб побути на самоті. Мені ніколи не буває сумно із самим собою.

Розмовляла Анастасія Натяжна

Р. С. П'єсу “Кохання в стилі бароко” взяли до репертуару ще кілька театрів, п'єсу “Синій автомобіль” поставлено у Єреванському ТЮГу, дитячі казки “Стережися лева!” та “Аладін” є рекордсменами за кількістю постановок в Україні...